

VEIKSMAŽODŽIAI SU PRIEŠDĖLIU PA- DABARTINĖJE LIETUVIŲ KALBOJE

E. Galnaitytė

Baltų ir slavų kalbų veiksmažodžių priešdėliai, kaip žinome, gali atlikti dvi skirtingas funkcijas — leksinę (žodžių darybos) ir gramatinę (veikslo). t. y. gali pakeisti, modifikuoti paprastojo veiksmažodžio reikšmę (plg.: nešti, klausyti, tylėti ir iš-nešti, pri-nešti, pri-si-klausyti, pa-klausyti, iš-tylėti) arba tik nurodyti veiksmo apribojimą, jo nutraukimą (plg.: balti — išbalti, akti — apakti). Pirmuoju atveju galima kalbėti apie leksines, realiąsias priešdėlių reikšmes, antruoju — apie gramatinę įvykio veiksmo reikšmę. Be to, veiksmažodžiai su priešdėliais, kurie turi leksines reikšmes, žymi ne tik kitą veiksmą arba jo atspalvį, bet dažniausiai yra ir įvykio veiksmo, t. y. priklausomai nuo savo leksinės reikšmės rodo naują, ribotą, užbaigtą veiksmą arba procesą, pvz.: kalbėti ir pakalbėti, prakalbėti (kurį laiką), prakalbėti (pradėti kalbėti) ir kt.

Tačiau negalima manyti, kad „sudėli su veiksmažodžiais, priešdėliai atlieka leksines ir gramatinės (pabr. mano — *E. G.*), kai kada tik gramatinės funkcijas“,¹ t. y. kad jie pakeičia arba veiksmažodžio reikšmę ir veikslą, arba tik veikslą.

Atlikdami leksinę funkciją, priešdėliai suteikia veiksmažodžiui naują reikšmę, turinį, kuris turi ir atitinkamą gramatinę „formą“, t. y. dažniausiai įvykio veiksmo reikšmę, pvz.: prinešti, prisiūti, nusilakstyti ir kt. Ši gramatinė reikšmė atsiranda žodžių darybos procese kaip neatskiriama jo dalis ir priklauso nuo naujos veiksmažodžio reikšmės. Kalbėti apie veiksmo pakeitimą (funkciją) galima tik tada, kai gretinamieji veiksmažodžiai reiškia tą patį veiksmą, t. y. turi vienodą reikšmę, o skiriasi tik veikslu, pvz.: mirti — numirti, balti — išbalti ir pan. Aukščiau minėti priešdėlėtieji veiksmažodžiai žymi kitą veiksmą, palyginti su paprastaisiais (nešti, siūti), todėl jie negali būti gretinami veiksmo atžvilgiu. Antra vertus, yra nemaža atvejų, kada priešdėlis pakeičia paprastojo veiksmažodžio leksinę reikšmę, o veikslas dėl to nepakinta: jie yra eigos veiksmo (plg. veiksmažodžius su priešdėliu *pa-* reikšme „galėti“). Tada reikėtų skirti ir trečią,

¹ *J. Paulauskas*. Veiksmažodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. Priešdėlis už-. Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai, V., 1957. 66 psl.

„grynai leksinę“ priešdėlių funkciją. Visa tai rodo, kad priešdėlių veiksmožodžių veikslas priklauso ne tiek nuo priešdėlių (kai pastarieji turi leksinę reikšmę), kiek nuo pačios leksinės tų veiksmožodžių reikšmės, kurios jis yra sąlygojamas. Tokiu būdu, veiksmožodžių priešdėliai atlieka tik dvi funkcijas — leksinę ir gramatinę.

Šias dvi funkcijas atlieka ir priešdėlis *pa-*.

Lingvistinėje literatūroje įsigalėjusi seniai susidariusi nuomonė, kad priešdėlis *pa-* lietuvių, o taip pat latvių kalbose dažniausiai turi tik veikslą reikšmę, t. y. atlieka gramatinę funkciją, ir tik retais atvejais veiksmožodžiai su šiuo priešdėliu įgyja naują reikšmę arba reikšmės atspalvį.² Tačiau ši pažiūra, kaip matysime, nėra visiškai teisinga: priešdėlis *pa-* turi keletą leksinių reikšmių.³ Aišku, negalima neigti to, kad gramatinę funkciją jis atlieka dažniau negu kiti veiksmožodžių priešdėliai.

Leksinė ir gramatinė šio priešdėlio funkcijos nagrinėjamos atskirai, skirstant veiksmožodžius į semantines grupes.

I

Panagrinėjus veiksmožodžius su priešdėliu *pa-* dabartinėje lietuvių kalboje, galima nurodyti šias priešdėlio leksines reikšmes. Kadangi priešdėliai etimologiniu atžvilgiu yra susiję su atitinkamais prielinksniais, visų pirma, galima išskirti dvi priešdėlio *pa-* vietas (prielinksnines) reikšmes.

1. Priešdėlis *pa-* turi prielinksnio *po* reikšmę „po kuo“.⁴ Šią reikšmę jis suteikia tik dviem semantinėms veiksmožodžių grupėms: kartiniams veiksmožodžiams, reiškiantiems judėjimą ir konkretų fizinį veiksmą. Reikšmę „po kuo“ turi ne visi pastarosios semantinės grupės veiksmožodžiai: dažniausiai tik tie, kurie pažymi konkretų veiksmą, artimą judėjimo sąvokai, turintį potencialią judėjimo galimybę. Visi šie veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-* žymi veiksmo kryptį „po kuo nors“ arba rodo, „kas po kuo nors padedama“⁵. Esančios sakinyje konstrukcijos su prielinksniu *po* šią priešdėlio reikšmę dar labiau išryškina. Pavyzdžiui:

a) kartiniai judėjimo veiksmožodžiai: Po stogu *pabėgo* nuo lietaus (DLKŽ), Lapė... po suolu *palindo*... (K. Bor, 13), Medis *paplaukė* po tiltu (DLKŽ);

b) kartiniai konkreto fizinio veiksmo veiksmožodžiai: Jis *pabruko* rankas po galva ir užsimerkė (LKŽ, I), O kai nuovargis pakirs man kūną

² Г. К. Ульянов. Значения глагольных основ в литовско-славянском языке, ч. 2, Варшава, 1895, стр. 30, 31. A. Schleicher. Handbuch der litauischen Sprache, Prag, 1856, S. 138—139; Fr. Kurschat. Grammatik der litauischen Sprache, Halle, 1876, S. 127—128; Fr. Kurschat. Litauisch-Deutsches Wörterbuch, Halle, 1883, S. 282 (tik veikslą reikšmė); Ch. Stang. Das slavische und baltische Verbum, Oslo, 1942, S. 98; W. Kotwicz. Gramatyka języka litewskiego w zarysie, Wilno, 1940, str. 94.

³ Kai kurios iš jų nurodomos akad. J. Endzelyno; Zr. Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, 668—669 lpp., Латышские предлоги, ч. 2, Юрьев, 1906, стр. 71—76.

⁴ Neteisinga yra V. Kotvičiaus nuomonė, kad priešdėlis *pa-* lietuvių kalboje neturi savo „pirminės“ leksinės reikšmės ir nurodo tik veiksmo pabaigą (W. Kotwicz. Gramatyka..., str. 94).

⁵ DLKŽ, 523 psl.

trapų, *pasidėsiu* akmenį po galva (S. N., I, 224), Vyrai, *pakišę* buomus, išritino mašiną iš šlajų (LKŽ, r.) ir kt.

Ši priešdėlio *pa-* vietos reikšmė ryškiau išlikusi tik lietuvių kalboje. Iš dalies tai gali būti aiškinama prielinksnio *po* reikšmės įtaka⁶.

Veiksmažodžiai su šia reikšme dabartinėje lietuvių kalboje vartojami dažnai, bet yra negausūs: tą priešdėlio *pa-* reikšmę įgyja tik dvi aukščiau minėtos semantinės veiksmažodžių grupės. Priešdėlėti veiksmažodžiai, turį reikšmę „po kuo“, yra tik įvykio veiksmo.

2. Kai kurie veiksmažodžiai, reiškiantieji konkretų fizinį veiksmą ir rečiau — daikto būvį, su priešdėliu *pa-* rodo, kad veiksmas vyksta iš apačios arba po kuo nors. Pvz.: *Koją padūriau*, dabar negaliu eiti (LKŽ, II), *Jeį neleisi* (į trobą), tai aš pamatus *paknisiu* ir tau šalčio privarysiu (K. Bor., 98), *Banga gena bangą*, ir bokšto akmuo *paplautas* nuvirsta žemyn (Mair., I, 128), *Jau kitas dantis paaugo* (LKŽ, I), *Neištraukė* (dantis), kai klibėjo, tai ir *padūgo* (kitas apačioje) (LKŽ, II) ir pan.

Šie veiksmažodžiai yra labai negausūs ir vartojami tik su įvykio veiksmo reikšme.

Kitos priešdėlio *pa-* reikšmės nesusijusios su vietos sąvoka. Jos modifikuoja paprastojo veiksmažodžio reikšmę laiko, kiekio ir kitais atžvilgiais.

3. Su įvairių semantinių grupių veiksmažodžiais, kurių reiškiamas veiksmas gali tęstis ilgiau arba trumpiau, priešdėlis *pa-* žymi, jog veiksmas yra apribojamas laiko atžvilgiu. Tokie priešdėlėti veiksmažodžiai reiškia neilgai trunkantį veiksmą (pagal G. Uljanovo terminologiją — determinatyvinę priešdėlio reikšmę). Kontekste dažnai šie veiksmažodžiai eina su prieveiksmais, kurie reiškia „nedaug“, „neilgai“, o kartais su atitinkamais žodžių junginiais, nurodančiais tiek konkretų, tiek ir nekonkretų laiką. Tai dar labiau išryškina determinatyvinį veiksmo pobūdį⁷.

Determinatyvinę reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia:

a) veiksmažodžiams, reiškiantiems konkretų fizinį ir abstraktų veiksmą: *Pasiganę paarėsim*, *paarėję pailsėsim* (LKŽ, I), ...Puronis kulnu *padaužė* žemę po savimi (Dovyd., 210), *Pamankštines* pečių sąnarius, Puronis plačiai ir užkrečiamai nusižiovavo... (ten pat, 4), *Matematikui irgi paplojo* (ten pat, 255), *Ar negali, girdi, kaimyne, man pypkos duot parūkyti?* (Bil., 130), *Pasvajoti* — dar ne nuodėmė (M.-P., 122), *Parymok*, manęs *palauk* prie baltos obels (S. N., I, 149) ir kt.;

b) veiksmažodžiams, reiškiantiems daikto būvį: *Pabuvau* Sibire, Kaukaze, Kryme... (Vien., I, 227), *Dirvožemis vėl darosi puresnis padirvonuojęs* (LKŽ, II), — Dabar tai jau *pagyvensiu*, — tarė žmogus... (K. Bor., 68),

⁶ Plg. akad. J. Endzelyno nuomonę: dabartinėje latvių kalboje prielinksnis *pa* šia reikšme beveik neįvartojamas, todėl silpnėja, blanksta ir atitinkamo priešdėlio lokalinė reikšmė (Латвишские предлоги, ч. 2, стр. 77). Panašią mintį pasako ir I. Nemecas, kalbėdamas apie slavų priešdėlio *po-* vietos reikšmių išnykimo priežastis (I. Němec. O slovanské předponě *po-* slovesné, Slavia, Praha, 1954, roč. XXIII, seš. 1, 20—21 psl.).

⁷ Tačiau tai dar nepatvirtina G. Uljanovo teiginio, kad determinatyvinę veiksmažodžių su priešdėliu *pa-* reikšmę priklauso tik nuo tų žodžių junginių, į kuriuos jie įeina, t. y. nuo prieveiksminių arba žodžių junginių, nurodančių laiką, reikšmės (F. K. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 32). Kartais ši priešdėlio *pa-* reikšmė labiau išryškėja, vartojant veiksmažodžius stilistiškai, plg.: *Padirbės, padirbės* keletą dienų ir ima neberimti... (Vaižg., 115), *Padebesuos, padebesuos* ir prais (LKŽ, 11) ir pan.

Šaltu lietučiu *palynoja* (L. G., 87),— Eik, vaikeli, *pamiegoki*,— ryt bus išmintis kitokia... (K. Bink., 112), Kaip čia gražu *pasėdėti!* (Zem., I, 190) ir kt.;

c) kartotiniams judėjimo veiksmažodžiams: *Pabraidžiod* po rasą, kojos nusimazgos (LKŽ, I), Iš džiaugsmo išėjau *paklajoti* po miestą (Dovyd., 443),— Nori? Einam *pasivaikščioti* (M.-P., 28), Pakilome lėktuvu *paskraidyti* (DLKŽ) ir kt.;

d) veiksmažodžiams, reiškiantiems girdėjimo ir regėjimo procesus: *Pasidairęs* Petras po vidų... ėmė iš tiesų ant pačios barties... (Zem., I, 135), Jam gražu *pažiūrėti*, kaip gyvena vargšai! (Jan., 29), Tarėsi, barėsi ir susitarė — vieną pasiūsti *pasižvalgyti*... (K. Bor., 11), *Pasiklausykim*, ką jie mums papasakos (Lazd. P., I, 362) ir kt.;

e) veiksmažodžiams, reiškiantiems kalbėjimą ir jausmą: *Pasidundėti*, t. y. *pasišnekėti* (LKŽ, II), Sėsk, *pasikalbėsime* (Vien., V, 58), Jis mėgo su senu bičiuliu *paplepėti* (Dovyd., 138), O sustokite, amžiai, sustokit,— *pasidžiaugt* mūsų žemės dukra! (S. N., I, 199), *Pagailestavo* dėl to atsitikimo (LKŽ, III), Iš rūmų ji nesyk išėjo čiulbėjimu *pasigėrėt* (Vaič., 59) ir kt.

Kaip jau buvo minėta, šią priešdėlio *pa-* reikšmę kartais patikslina, pabrėžia esantieji kontekste prievėsmai arba atitinkami žodžiai bei jų junginiai. Pvz.:

Kad tu, Rapolai, nors kiek *paarėtumei*... (Vaižg., 18), Truputį *pakosėjusi* (motina), vėl tykiai gulėjo (Zem., I, 111), Truputį *pasėdėjusi*, atsistojo Veronika ir apsidairė... (Vien., I, 161) ir pan.

Esantieji kontekste atitinkami žodžiai arba jų junginiai dažnai nurodo konkretų (arba nekonkretų) laiką, kuriuo vyksta veiksmas. Pvz.:

Jo noras buvo nedidelis: *padirbėti* keletą metų fabrike... (Bil., 32), ...jis *pasikamavo* dar porą valandų, kol galutinai įsitikino, kad šiandien jis rašyti negali (M.-P., 295), *Pasėdėjęt* gryčioj žiemą, o dabar — visi į kiemą (K. Bink., 233) ir pan.

Jei kontekste yra prievėsmais „dar“, jis nurodo lyg ir papildomą laiką. Pvz.: Darbininkai dar *papypkiavo*, *pasišnekėjo*... (Lazd. P., I, 231), Ilgai laukus dar *palauk* grįšiu iš tiesų (S. N., I, 150), *Pasirpink* uogas dar kiek, nerašyk (DLKŽ) ir kt.

Priklausomai nuo to, su kokiais veiksmažodžiais — kartiniais ar kartotiniais — eina priešdėlis *pa-*, galima išskirti du determinatyvinės reikšmės atspalvius:

1) neilgai trunkantis veiksmas įvyksta vienu kartu, pvz.: Ką mirtis *pakuždėjo* tau baisioj vienumoj? (S. N., I, 108),— Na, *papasakok*, Pava-sarėli, kaip leidi atostogas? (M.-P., 178), Kristina... *pasisuko* į duris (Dovyd., 52) ir kt.;

2) veiksmas atliekamas lyg iš kelių kartų, momentų, kuriuos jungia neilgas laiko tarpas, pvz.: Liucė liūdnai *palingavo* galvą (M.-P., 227), Geniulis neramiai *pasisukinėjo* krėsele... (Dovyd., 161) ir kt.

Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje determinatyviniai veiksma-

žodžiai yra labai gausūs⁸. Visi jie yra tik įvykio veikslas: jų išreiškiamas laiko atžvilgiu ribotas veiksmas prieštarauja eigos veikslas reikšmei. Literatūroje šie veiksmažodžiai dažnai yra sutinkami esamojo laiko forma, bet tai dar nereiškia, kad jie yra ir eigos veikslas. Pavartoti šia forma, jie turi praesens historicum reikšmę (plg. *Paaria* kiek ir stovi — LKZ, I).

4. Kai kurių semantinių grupių veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* reiškia, kad veiksmas yra atliekamas arba įvykdomas nepilnai, t. y. priešdėlis *pa-* suteikia jiems deminutyvinę reikšmę. Palyginti retai šią priešdėlio reikšmę sustiprina kontekste esantiejirieveiksmai⁹.

Lingvistinėje literatūroje deminutyvinė priešdėlio *pa-* reikšmė, paprastai, yra sutapatinama su determinatyvine jo reikšme arba nagrinėjama kaip pastarosios atspalvis¹⁰.

Tiesa, pasitaiko atvejų, kada abi minėtos priešdėlio *pa-* reikšmės yra glaudžiai susijusios: abi jas gali turėti net vienas priešdėlėtas veiksmažodis. Determinatyvinei ir deminutyvinei reikšmei suartėti, kaip atrodo, nemažą įtaką turi mažiabūčiai (palengvos kartotiniai) veiksmažodžiai su priesagomis *-uo-ti*, *-ė-ti*, *-inė-ti*, kurių dalis be priešdėlio *pa-* nevartojama (plg., pavyzdžiui: *Padirbėk* už mane: aš taip privargau (LKZ, II), t. y. dirbk kurį laiką). Tada veiksmo trumpumą ir nepilnumą žymi ne tik priešdėlis *pa-*, bet ir pats veiksmažodis. Tačiau dažniausiai veiksmas gali būti ribotas arba tik laiko (plg., pamiegoti, pakalbėti), arba tik kiekybės (plg. papudruoti, pakumpti) atžvilgiu. Dėl to yra tiksliau šias dvi priešdėlio *pa-* reikšmes nagrinėti atskirai.

„Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ deminutyvinė priešdėlio *pa-* reikšmė išskiriama atskirai. Tačiau, galimas dalykas, G. Uljanovo pažiūrų ir lietuvių kalbos gramatikų įtakoje, ji, kaip ir keletas kitų priešdėlių leksinių reikšmių, maišoma su įvykio veikslas reikšmės atspalviais, t. y. ji yra traktuojama kaip gramatinė įvykio veikslas reikšmė. Žodyne nurodoma, kad priešdėlis *pa-* su veiksmažodžiais, neskaitant kitų jo reikšmių, žymi „mažybės įvykio veikslą, pvz. *padirbėti*, *pabėgėti*, *panešėti*, *pašokėti*“¹¹.

Visi šie veiksmažodžiai žymi taip pat neilgai trunkantį veiksmą kaip ir „pakalbėti, patraukti, pašokti“¹², tik skiriasi nuo paprastųjų savo gramatine sandara. Todėl žodyne išskirta reikšmė iš esmės nėra nei deminutyvinė (leksinė), nei gramatinė veikslas reikšmė („mažybės“ veikslas nėra). Tai tik neilgai trunkančio veiksmo reikšmės skirtybė, kurią galima būtų išskirti veiksmažodžių darybos pagrindu. Panašios darybos veiksmažodžiai — tik kitų semantinių grupių — turi ir nepilnai atliekamo veiksmo reikšmę.

⁸ Šio veiksmažodžių darybos tipo produktyvumo negalima, kaip atrodo, paaiškinti tuo, kad determinatyvinė reikšmė yra būdinga tik priešdėliui *pa-* (Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 32). Veiksmažodžių trukimą tam tikrą konkretų laiką nurodo priešdėliai *iš-* (iškausti, išbūti) ir *pra-* (pramiegoti, prastovėti).

⁹ Negalima sutikti su G. Uljanovo nuomone, jog deminutyvinė reikšmė būdinga ne patiems veiksmažodžiams su priešdėliu *pa-*, o priklauso nuo atitinkamų žodžių, pvz. nuorieveiksminių „biskj“, „truputj“ ir pan. (Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 33).

¹⁰ J. Endzelins. Latviešu valodas gramatika, 668 lpp.; И. Эндзелин. Латышские предлоги, ч. 2, стр. 75; Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 32—33; A. Bielenstein. Handbuch der lettischen Sprache, I, Mitau, 1863, S. 236.

¹¹ DLKZ, 523 psl.

¹² Ten pat.

Deminutyvinę, nepilnai atliekamo veiksmo reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia tokioms semantinėms veiksmažodžių grupėms:

a) veiksmažodžiams, reiškiantiems daikto būvį: Kai *paaugo* jo jaunesnysis sūnelis Arvydukas, ir jį Gailiūnas išleido į žmones... (Vien., V, 33), Jau kepurė *pablukus* nuo saulės (LKŽ, I), *Padegusi* duona (ten pat, II), Linai *pajuosvėję* (ten pat, IV), *Palinkus* nugara į saulę išsities (Tilv., 172), Gustavas *paūgėjo*, ir tėvas išvežė jį į Šiaulius, į gimnaziją (Lazd. P., I, 68) ir kt.;

b) veiksmažodžiams, reiškiantiems konkretų fizinį ir abstraktų veiksmą: *Padegink* siūlą, greičiau nutruks (LKŽ, II), Jis jautėsi kaip paukštis *pakirptais* sparnais (Dovyd., 100), Rimantas sėdėjo *pasikūprinęs*... (ten pat, 169), ...čionai rugiai stovėjo, *palenkę* sunkias savo varpas (Bil., 69), Jo pilnas raudonas veidas švietė dideliu savimi pasitikėjimu, kurį dar labiau kėlė aikštėn ploni... į viršų *pariesti* ūseliai (M.-P., 351), Paskutiniai baronienės žodžiai vėl *padrumstė* jo sąžinę (ten pat, 329) ir kt. Daiktavardiniai veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* rodo, kad nepilnas veiksmas yra atliekamas ant kokio nors paviršiaus. Pvz.: *Paanglink* virvelę, jau nebejuoda (KLŽ, I), Grindis reikia *pavaškuoti* (DLKŽ) ir kt.;

c) kiek rečiau — veiksmažodžiams, reiškiantiems judėjimą: *Pabrydėk* giliau į vandenį (DLKŽ), Jis *paėjo* į gretimą tuščią pakrantę (Dovyd., 131) ir pan.

Atskirai išskirtini veiksmažodžiai, padaryti iš būdvardžių, reiškiančių tokias ypatybes, kurios savo kiekybe gali būti įvairios (dažniausiai negaliniuotiniai). Su priešdėliu *pa-* šie veiksmažodžiai rodo, kad objektas, priklausomai nuo būdvardinio veiksmažodžio reikšmės, veiksmui vykstant, įgyja daugiau tam tikrų ypatybių. Pvz.: Darbininkai... iš karto visi *pagyvėjo*, *palinksmėjo*, pasidarė judresni... (Vien., V, 165), Ir laukų darbų, tiesa, jau *pamažėjo* (Vaižg., 59), ...*Papilnėjus*, bet dar graži (M.-P., 360), Kaip būvį *pagerint* vargingą? (Jan., 50), Šalnos *pamargino* medžių lapus (Lazd. P., I, 188) ir kt.

Ši veiksmažodžių su priešdėliu *pa-* grupė yra lyg ant dviejų skirtingų veiksmažodžių prefiksacijos procesų — žodžių darybos ir gramatinių — ribos. Kartais gana sunku pasakyti, ar toks veiksmažodis turi deminutyvinę reikšmę, ar priešdėlis *pa-* suteikia jam tik įvykio veiksmo reikšmę. Plg.: *patamsėjo* — pasidarė tamsus ar tik kiek tamsesnis.

Palyginti retai šią priešdėlio *pa-* reikšmę patikslina atitinkami priešveiksmai. Pvz.: Šiandien mes dar truputį *paūgėsime* (Simon., 148), Oras kiek *pagerėjo* (LKŽ, r.), Buvo pašalę ir iš nakties truputį *pasnigę* (M.-P., 337), ...plaukai šiek tiek *patamsėjo* (Dovyd., 87) ir pan.

Veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-*, reiškiantieji nepilnai atliktą veiksmą, dabartinėje lietuvių kalboje nėra ypatingai gausūs. Visi jie yra tik įvykio veiksmo. Jeigu jie ir sutinkami esamojo laiko forma, tai, kaip ir veiksmažodžiai su determinatyvine reikšme, turi praesens historicum reikšmę ir negali būti skirtini prie eigos veiksmo, pvz., Jis greit *pastumia*... regulatoriaus rankeną (Dovyd., 18) ir pan.

5. Su kai kurių semantinių grupių veiksmožodžiais priešdėlis *pa-* žymi veiksmo pilnumą, pakankamumą arba jo intensyvumą bei stiprumą.

Dabartinėje lietuvių kalboje išskirtini du šios reikšmės atspalviai:

1) Kai kurie veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-* ir sangrąžos dalelyte *si* įgyja veiksmo pilnumo, soties reikšmę. Tokiais veiksmožodžiais pasakome, kad veikėjas tęsia veiksmą tiek, kiek nori, iki pasitenkinimo. Tą reikšmės atspalvį įgyja šios semantinės veiksmožodžių grupės:

a) kartotiniai judėjimo veiksmožodžiai: Numirsi, tai po dangų *pasibindžinėsi* (LKŽ, I). Tai *pasibraidžiau* po vandenį — visą dieną žuvavau (ten pat), Gana jau jums, *pasivažinėjote*, lipkite iš vežimo... (Vien., I, 138) ir pan.;

b) kai kurie veiksmožodžiai, reiškiantieji konkretų fizinį veiksmą: Tai *pasiariau* šiandien — visą dieną! (LKŽ, I), *Pasidainuokim* mudvi, sesele, kol jaunos, kol gražios, kol pas močiutę (L. d.) ir kt.;

c) veiksmožodžiai, reiškiantieji daikto būvį: Batus nuplėšei, dabar mediniais *pasiaavėsi* (LKŽ, I), *Pasibaliavojom*, *pasibuvom* — važiuosim (ten pat), Vasarą tingėjo dirbti, dabar *pasibadaus* (ten pat) ir kt.

Šie veiksmožodžiai savo reikšme labai artimi panašios darybos veiksmožodžiams su priešdėliais *nu-si-* ir *pri-si-* (plg. nusilakstyti, prisivalgyti), kur veiksmo pilnumo, soties reikšmė dar ryškesnė.

2) Kitais atvejais veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-* žymi tik veiksmo stiprumą, jo intensyvumą. Šią veiksmožodžių reikšmę dažnai paryškina esantieji kontekste prieveiksmiai arba pabrėžta intonacija. Todėl galima manyti, kad dabartinėje lietuvių kalboje priešdėliui *pa-* veiksmo stiprumo reikšmė nėra būdinga.

Veiksmo stiprumą, intensyvumą žymi:

a) kai kurie konkrečiau ir abstrakčiau veiksmo veiksmožodžiai: Kad *pabaldeno* į duris, net trioba sudrebėjo (LKŽ, I), *Paalsinau* aš aną gerai, kol mane atnešė (ten pat); arba su atspalviu „daug“: Prabilki, žeme, tiek iškentus ir tiek *pakėlusį* aukų! (Miež., 173) ir kt.;

b) veiksmožodžiai, reiškiantieji daikto būvį: Kad tu *pablogai* po ligos, ir pažint negalima (LKŽ, I), Iš tiesų, Liucė per porą jų nesimatymo metų gerokai *pasikeitė* (M.-P., 174), ...per dieną taip *pavargstu*, net kojų nebe-pavelku (Žem., IV, 466) ir pan.

Dabartinėje lietuvių kalboje tokie veiksmožodžiai nėra gausūs, ypač tie, kurie turi tik veiksmo stiprumo reikšmę. Veiksmožodžiai su veiksmo pilnumo, intensyvumo reikšme yra tik įvykio veiksmo.

6. Dabartinėje lietuvių kalboje yra didelė grupė galiniuotinių veiksmožodžių, padarytų iš būdvardžių (causativa). Paprastai, jie reiškia konkretų fizinį arba abstraktų veiksmą. Jų skaičiuje yra keletas veiksmožodžių, kurie žymi bet kurio daikto ribų, normų mažinimą arba didinimą (pvz.: ilginti, trumpinti). Su priešdėliu *pa-* jie rodo normalių ribų perviršijimą arba, atvirkščiai, sumažinimą, sutrumpinimą. Tokie priešdėlėti veiksmožodžiai, paprastai, nurodo, kad veiksmo eigoje objektas tampa didesnis negu jis turėtų būti arba, priklausomai nuo būdvardinio veiksmožodžio reikšmės, nepasiekia savo normalios ribos, t. y. lieka mažesnis negu turėtų būti. Šis

objekto nukrypimas nuo normos yra nedidelis. Tai dažnai pabrėžia ir kontekste esantiejirieveksmiai reikšme „nedaug“.

Vienais atvejais išreiškiame perviršijimą, persistengimą normų, apimties, laiko arba kiekybės atžvilgiu: Aš truputį *paankstinau* ateiti (LKŽ, I). Jau tu man *paaukštinau* klumpes net kojos klypsta (ten pat), Tai būt geri akėtvirbaliai, tik kiek *pabukino* (ten pat), ... iš tikrųjų, aš truputį *padauginau išgerti*, — tu teisi, Mortut! (Vien., V, 212), *Pailginau* vadžias nuvyti (LKŽ, III), Truputį *pagilino* (ten pat), Truputį *pailginau* namie būti (ten pat) ir kt.

Kitais atvejais tokie priešdėlėti veiksmažodžiai, priklausomai nuo būdvardinio kamieno reikšmės, pažymi tik ko nors sumažinimą, pvz.: *Paankštinti* batus (DLKŽ), *Pamažinti* kailinius (ten pat) ir kt.

Nepilnas apibūdinto veiksmo pobūdis, t.y. atspalvis „nedaug“, šią reikšmę suartina su deminutyvine to paties priešdėlio *pa-* reikšme¹³. Antra vertus, perviršijimo, sumažinimo reikšmė tam tikru laipsniu yra susijusi ir su veiksmo stiprumo reikšme (normos perviršijimas). Tačiau priskirti nagrinėjamus čia veiksmažodžius dviem aukščiau minėtoms veiksmažodžių grupėms — su deminutyvine ir veiksmo stiprumo reikšmėmis — negalima. Bendra šioms trimis reikšmėmis yra tai, kad visais atvejais priešdėlis *pa-* apibūdina veiksmą kiekybiniu atžvilgiu. Jei pirmais dviem atvejais veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* žymi nepilną, silpną arba, atvirkščiai, stiprų veiksmą aplamai, tai pastaruoju atveju jais išreiškiame tik nedidelį objekto apimties, normų perviršijimą arba sumažinimą, ir ypatingai retai šis veiksmas pasireiškia laiko ir kiekybės atžvilgiu. Iš čia aišku, kodėl šią reikšmę gali įgyti tik tie būdvardiniai veiksmažodžiai, kurių prasmė susijusi su didinimo arba mažinimo sąvoka. Iš antros pusės, tai rodo, jog ko nors perviršijimo arba sumažinimo reikšmės tendencija glūdi jau pačiuose minėtuose veiksmažodžiuose (plg. *ankstinti* — „skubinti, per anksti ką daryti“¹⁴); priešdėlis *pa-* tik dar labiau šią tendenciją išryškina, parodydamas atitinkamo veiksmo eigos užbaigimą. Dėl to visi tokie priešdėlėti veiksmažodžiai yra įvykio veikslas.

Dabartinėje lietuvių kalboje veiksmažodžiai su šia reikšme labai negausūs. Tai priklauso nuo pačių apibūdintų būdvardinių veiksmažodžių kiekio kalboje. Veiksmažodžiai su perviršijimo arba sumažinimo reikšme dažniausiai vartojami šnekamojoje kalboje. Dažnai jie yra pakeičiami žodžių junginiu, pavyzdžiui, *padidinti* — padaryti per didelį.

7. Kai kurioms semantinėms veiksmažodžių grupėms priešdėlis *pa-* suteikia veiksmo arba proceso pradžios reikšmę, t.y. pažymi ilgo, besitęsiančio veiksmo pradžios momentą (inchoatyvinis pradžios reikšmės atspalvis)¹⁵.

Dažniausiai šią reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia:

a) veiksmažodžiams, reiškiantiems daikto būvį, savaiminį ko nors pli-

¹³ Labai dažnai minėti veiksmažodžiai yra vartojami ir su deminutyvine, ir su perviršijimo, sumažinimo reikšme; jų išskyrimo pagrindas yra kontekstas. Plg.: *pagilinti* — truputį, ir padaryti per gilų.

¹⁴ LKŽ, 1 t., 118 psl.

¹⁵ Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 61.

timą: Nuo vandens *padvelkė* drėgnumas. (Vien., I, 151, *Papūsk*, vėjeli, varyk miglelę... (Žem., I, 37), Paupy *pakvipo* šienas... (Tilv., 47), Šovinėliai švino pilko kapinių kvapu *pasmilko* (ten pat., 50), *Pasmirdo* degalais (Dovyd., 22) ir kt;

b) veiksmožodžiams, reiškiantiems jausmą ir psichologinius pergyvenimus: Ten užaugau, iškentėjau aš kančias visas ir *pamėgau*, *pamylėjau* vargdienių dūmas (Mair., I, 16), *Pamilau* dangaus žydrumą... (Jan., 89). *Panorėk!* — aš nueisiu į dangų! (S. N., I, 68) ir kt.;

c) ir ypač retai, galimas dalykas, dėl rusų kalbos įtakos, kartiniams judėjimo veiksmožodžiams, pvz.: Artinosi trečiojo seimo rinkimų vasara... Per miestelius *patraukė* pulkai agitatorių (P. Cv., 110).

Veiksmožodžiai su veiksmo pradžios reikšme gali būti pakeičiami žodžių junginiais, sudarytais iš pagalbinių veiksmožodžių *imti*, *pradėti* ir pagrindinio veiksmožodžio bendraties, pvz.: *padvelkti* — „imti (pradėti) dvelkti“; *panorėti* — „imti (pradėti) norėti“ ir pan.

Dabartinėje lietuvių kalboje veiksmožodžiai su veiksmo pradžios reikšme negausūs. Be to, pati priešdėlio *pa-* pradžios reikšmė palyginti gana neryški ir palaipsniui vis blanksta. Šiam procesui iš dalies turi įtakos tai, kad veiksmožodžius su pradžios reikšme galima pakeisti žodžių (nepriešdėlėtų veiksmožodžių) junginiu. Be to, lietuvių kalboje egzistuoja ir kiti priešdėliai su veiksmo pradžios reikšme (plg. *su-*, *pra-*, kurie, G. Uljanovo nuomone, turi ingresyvinį pradžios reikšmės atspalvį¹⁶). Tai, be abejo, taip pat silpnina priešdėlio *pa-* reikšmę.

Šio tipo priešdėleli veiksmožodžiai yra tik įvykio veikslo.

8. Su įvairiomis semantinėmis veiksmožodžių grupėmis priešdėlis *pa-* žymi tik veiksmo pabaigą, jo visišką atlikimą. Paprastai, veiksmas gali baigtis koku nors rezultatu arba be rezultato¹⁷.

Veiksmo pabaigos (rezultatinę) priešdėlio *pa-* reikšmę negalima maišyti su įvykio veikslo reikšme aplamai, nurodančia tik bet kokį veiksmo, proceso nutraukimą, jo apribojimą.

Neaišku, kaip veiksmo pabaigos reikšmė suprantama „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“¹⁸. Atsižvelgiant į tai, kad žodyne nenurodoma priešdėlio *pa-* gramatinė veikslo reikšmė, galima konstatuoti, kad į veiksmo pabaigos reikšmę suvedamos dvi priešingos reikšmės, t. y. veiksmo pabaigos — leksinė priešdėlio reikšmė ir gramatinė įvykio veikslo reikšmė.¹⁹ Tiesa, kartais yra sunku nuspręsti, kokią — leksinę ar gramatinę — funkciją atlieka priešdėlis *pa-*. Tačiau nereikia pamiršti, kad veiksmo užbaigimas nėra tolygus gramatinei įvykio veikslo reikšmei (nors pabaigos veiksmožodžiai yra įvykio veikslo).

Veiksmo pabaigos, užbaigimo reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia šioms semantinėms veiksmožodžių grupėms:

¹⁶ Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 60.

¹⁷ Plg. „rezultatinę“ ir „perfektyvinę“ reikšmes (Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 40—41).

¹⁸ Žr. 1-ąją priešdėlio *pa-* reikšmę.

¹⁹ Plg. pabaigos veikslo veiksmožodžius lietuvių kalbos gramatikose (pvz.: J. Žiugžda. Lietuvių kalbos gramatika, I d., K., 1954, 126 psl.).

a) didelei grupei konkretaus fizinio veiksmo veiksmožodžių: *Žmogus pakaustė* arklį visom keturiom naujom pasagom... (K. Bor., 61), — O kas uosj *pakirto?* (Vien., V, 54), Jie jau *papietavo* (DLKŽ), Jei *pasėjai* sveiką mintį — ant akmens ji augs (Tilv., 52), Jie greit naujas *pasistatys* sodybas... (ten pat, 210) ir kt.;

b) veiksmožodžiams, reiškiantiems abstraktų veiksmą: Aš greit sugrįšiu, aš pareisiu... dainom tave *paguosiu* (S. N., I, 184), — O mokytojau, *pamokyki*, kaip laisvėn kelią rasti! (S. N., I, 234), Vėjas tarsis *pasislėpė* tarp miško lapų ir snaudė (Bil., 115), Nuskrido kregždė ir *pasiskundė* savo draugėms... (K. Bor., 40) ir kt.;

c) veiksmožodžiams, reiškiantiems daikto būvį: *Pabiro*, *pasklido* žiedai ant laukų... (Mair., I, 17), Tomas Amalis *palūžo* nuo smūgio (Dovyd., 99), Meškerės siūlas *paniro* vandenyje... (Dovyd., 179);

d) rečiau — veiksmožodžiams, reiškiantiems judėjimą: Nuo likimo *ne-pabėgsi* (M.-P., 122), Bene tik *pabėgo* nuo šeimininkų? (Bil., 125).

Pastarieji veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-* lingvistinėje literatūroje yra traktuojami kiek kitaip. J. Endzelyno nuomone, baltų kalbų priešdėliui *pa-* būdinga graikų *απο* reikšmė, t. y. nutolimo nuo ko nors reikšmė, kuri šiuo metu yra labai nublankusi. Jos nykimui dabartinėje latvių, o taip pat lietuvių kalbose turi įtakos atitinkamo prielinksnio kalboje nebuvimas ir kitų priešdėlių su nutolimo reikšme vartojimas²⁰. Iš patiektų J. Endzelyno pavyzdžių matome, kad šią reikšmę turi beveik tik judėjimo veiksmožodžiai.

Tačiau vargu ar galima įžiūrėti nutolimo reikšmę judėjimą reiškiančiuose veiksmožodžiuose su priešdėliu *pa-* dabartinėje lietuvių kalboje. Jie, manoma, reiškia ne nutolimą, o tik veiksmo užbaigimą, jo atlikimą ir todėl priskirtini prie veiksmožodžių, reiškiančių veiksmo pabaigą.

Kai kada veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-* nurodo taip pat, kad veiksmas plinta kieno nors paviršiuje. Šis atspalvis dažniausiai yra sąlygojamas konteksto. Pvz.: *Pabiro* pupos ant žemės (LKŽ, I), Ant stalo prieš direktorių jis *paklojo* didžiulį rekomendacijų pluoštą... (Dovyd., 271), Jis bulves paėmęs vaikams ant stalo *papylė*... (Lazd. P., I, 138) ir pan.

Veiksmo užbaigimo reikšmė turi ir savo skirtybę, atspalvį. Kai kurie tokie veiksmožodžiai, be veiksmo pabaigos, nurodo, kad veiksmas apima daug objektų arba subjektų, t. y. pagal G. Uljanovo terminologiją, turi distributyvinę-sumarinę reikšmę. Ši priešdėlio *pa-* reikšmė neišskiriama atskirai todėl, kad ji nėra būdinga pačiam priešdėliui, o iš dalies priklauso nuo veiksmožodžių semantikos. Distributyvinė-sumarinė reikšmė ryškesnė tada, kada priešdėlis *pa-* eina su kartotiniais veiksmožodžiais (su priesaga *-inē-ti*) ir kada sakinyje yra konstrukcijos su prielinksniu *po*, turinčiu taip pat distributyvinę reikšmę. Pvz.: *Padalinėjo* po alaus stiklinę (LKŽ, II), *Pakaišiojo* visiem vaikam po riekelę pyrago (LKŽ, r.), Visus iš eilės šiltinē *pačiupinėjo* (LKŽ, II) ir pan.

²⁰ И. Эндзелин. Латышские предлоги, ч. 2, стр. 73—74; Latviešu valodas gramatika, 668 lpp. Reikia paminėti, kad, norėdamas pagrįsti savo teiginį, jog slavų kalbų priešdėlis *po-* kadaise taip pat turėjo nutolimo reikšmę, lietuvių kalba remiasi ir čekų lingvistas I. Nemečas (I. Němec. O slovanské předponě *no-* slovesné, 6 psl.). Plg. taip pat J. Otrębski. Gramatyka języka litewskiego, t. 3, Warszawa, 1956, str. 335.

Veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-*, reiškiantieji veiksmo pabaigą, dabartinėje lietuvių kalboje yra labai gausūs. Visi jie yra tik įvykio veikslo. Dažnai tokie veiksmožodžiai sutinkami esamojo laiko forma ir turi praesens historicum reikšmę. Pvz.: Kai vėjas *pakyla*, ir drumsčias vanduo, ir ežeras veržias platyn... (Mair., I, 128), Trūdė nuraudusi *paslepia* veidą... (Simon., 131), (Laurynas) nusitveria virvę, *pasistoja* ant akmens... (Bil., 36) ir pan.

Kai kada veiksmožodžio veikslą yra gana sunku nustatyti, nes esamojo laiko formos, be praesens historicum reikšmės, turi dar ir kitus, būdingus tik esamajam laikui aplamai, atspalvius: veiksmo tęsimasis, nuolatinis jo pobūdis (apibendrintoji reikšmė) ir t. t. Pvz.: Vieversys anksti *pa-bunda* (LKŽ, I), Gatvėj negandas tučiuojau *pagarsėja*... (Vaižg., 72), Čia tikslas *pateisina* priemones (Simon., 162) ir pan.

Todėl, galimas dalykas, kai kurie veiksmožodžiai su veiksmo užbaigimo reikšme gali būti tiek eigos, tiek įvykio veikslo.

9. Kai kurių semantinių grupių veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-* reiškia veikiančio asmens sugebėjimą, galėjimą atlikti kokį nors veiksmą, darbą.²¹ Dažnai šią priešdėlio reikšmę paryškina esantieji kontekste modaliniai veiksmožodžiai „galėti“, „stengtis“, o taip pat kai kurie prieveiksmiai.

Minėtą reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia:

a) kartiniams ir (rečiau) kartotiniams judėjimo veiksmožodžiams: Girtas ir ant lazdos *pajoja* (LKŽ, III), Ar *paneši* tą maišą? (DLKŽ), Vos galiu *pabrist* tik matomu keliu... (Jan., 84), ...vilkas... nešė toliau lapę, pats vos *pasivilkdamas* (K. Bor., 166) ir kt.;

b) veiksmožodžiams, reiškiantiems konkretų ir abstraktų veiksmą: Geras artojas ir žąsinu *paaria* (LKŽ, I), Ji dar maža, *nepaaudžia* (ten pat), Veršiu neblioves, jaučiu *nepabaubsi* (ten pat), Širdis *nepakelia* skriaudos (S. N., I, 185), Vaikas jau *paskaito* (DLKŽ) ir pan.;

c) veiksmožodžiams, reiškiantiems daikto būvį: ...visada ji būdavo linksma ir nė valandėlės ramiai *nepasėdi* (Vien., I, 164), Kojas mudviem pakirto — tik *pastovėti* begaliva... (Bil., 72), ...iš per didelio sunkumo jaučiai vos vos *pakruta*... (Vaižg., 62) ir kt.;

d) ir labai retai veiksmožodžiams, reiškiantiems kalbėjimą: Norman-tas puikiai *pakalba* visomis Pabaltijo kalbomis (LKŽ, r.), Dėdė *pakalbėti* moka (K. Bink., 98).

Dabartinėje lietuvių kalboje veiksmožodžiai su šia reikšme vartojami labai dažnai, bet savo kiekiu nėra gausūs: tą reikšmę įgyja tik aukščiau minėtos semantinės veiksmožodžių grupės, be to, kai kurios iš jų pačios nepasižymi dideliu gausumu.

„Priešdėlėti veiksmožodžiai su šia reikšme yra tik eigos veikslo²² (tie patys veiksmožodžiai su priešdėliu *pa-*, bet įvykio veikslo, turi determinatyvinę arba deminutyvinę reikšmes).

²¹ J. Endzelīns. Latviešu valodas gramatika, 968 lpp.

²² J. Endzelīns. Latviešu valodas gramatika; veiksmožodžius su priešdėliu *pa-*, reiškiančius „galėti“, autorius priskiria imperfektyviniams kamienams (957 psl.). Žr. priešingą G. Uljanovo nuomonę, kad visi šie veiksmožodžiai yra įvykio veikslo (основы недлиительные, žr. Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 50).

10. Kai kurie kartotiniai veiksmažodžiai su priesaga *-inė-ti* su priešdėliu *pa-* reiškia ilgai trunkantį, laikas nuo laiko pasikartojantį veiksma, kuris, atrodo, susideda iš keleto atskirų, neilgai trunkančių pasikartojimų. Šią reikšmę turi ir kai kurie pirminiai veiksmažodžiai, kai jie yra būtojo dažninio laiko; bet tada ši reikšmė priklauso nuo veiksmažodžio formos.

Tai: a) veiksmažodžiai, reiškiantieji konkretų fizinį veiksma: Tarnai *padavinėjo* šampaną ir vaisius (Dovyd., 226), Teks tau šiandien gyvulius *pakėlinėti* (LKZ, r.), *Pašerdavo* jis gyvulius (Tilv., 226) ir kt.;

b) veiksmažodžiai, reiškiantieji abstraktų veiksma: Neseniai susipažino, bet jau *pasibarinėja* (LKZ, I), *Nepalikinėk* vienų vaikų (DLKZ). Buožėnai *pagrasindavo* laiškais (Tilv., 224) ir pan.;

c) veiksmažodžiai, reiškiantieji daikto būvį: *Pabuvinėja* jis čia namie, čia pas gimines (LKZ, I), *Pagulinėdavo* jau ir seniau, o dabar tai visai atgulė (LKZ, III), Saulei nusileidus... *pasklidavo* tiršti balzganai rūkai (M.-P., 102) ir kt.

Kai kada šią reikšmę patikslina atitinkami prieveiksmai: Saulė tik retkarčiais *pasirodydavo* iš po debesų (Bil., 26) ir pan.

Sio tipo veiksmažodžiai negausūs dabartinėje lietuvių kalboje; be to, jie yra riboti tiek darybos (su priesaga *-inė-ti*), tiek formos atžvilgiu (būtais dažninis laikas).

Veiksmažodžiai su ilgai trunkančio ir laikas nuo laiko pasikartojančio veiksmo reikšme dažniausiai yra tik eigos veiksmo; kai kuriais atvejais nustatyti veiksmažodžio veikslą yra labai sunku.

11. Kita priešdėlio *pa-* reikšmė, iš dalies susijusi su veiksmažodžių forma, yra komitatyvinė (lydimoji). Tokie veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* rodo, kad vienas (pagrindinis) veiksmas yra lydimas kito (šalutinio) veiksmo. Komitatyvinę reikšmę dažniausiai įgyja kartotiniai veiksmažodžiai, kada prie jų prijungiame priešdėlį *pa-* ir sangrąžos dalelytę *si* ir kai sakinyje jie eina pusdalyviu.

Kaip žinome, lietuvių kalbos gramatikose pusdalyviu vadinama tokia „veiksmažodžio forma, kuri reiškia aplinkybę, kylančią iš to paties veikėjo kito veiksmo“ (pvz.: mokinys *stovėdamas* skaito). Ir toliau, „...pusdalyvis pasako veiksma, kurį atlikdamas daiktas drauge atlieka, atliko, atlikdavo. atliks ar turi atlikti ir antrą veiksma“²³. Tokiu būdu, jau pati ši veiksmažodžio forma turi tendenciją apibūdinti, paaiškinti pagrindinį veikėjo veiksmą. Tačiau sutapatinti pusdalyviu einančio bet kurio veiksmažodžio reikšmę su aukščiau minėtų priešdėlėtų veiksmažodžių reikšmėmis negalima.

Visų pirma, dažnai yra sunku nustatyti, kuris veiksmas yra pagrindinis, o kuris kyla iš to paties veikėjo kito veiksmo; pvz., jis *dainuodamas* dirba. Juk gali būti, kad pagrindinis veikėjo veiksmas šiuo atveju yra dainavimas; tačiau dainuodamas jis dar gali atlikti tokį darbą, kuris nereikalauja didelio susikaupimo. Veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* ir sangrąžos dalelyte *si* visada pažymi tik lydimąjį, komitatyvinį veiksma. Toks veiksmas netgi neiškyla iš kito, pagrindinio veikėjo veiksmo: jis yra lyg orga-

²³ J. Žiugžda. Lietuvių kalbos gramatika, I d., 185–186 psl.

niškai susietas su pirmuoju, jį papildo, paaiškina, yra atliekamas kartu, pvz., dirba *pasidainuodamas*.

Tokiu būdu, reikšminis skirtumas tarp veiksmažodžių, einančių pusdalyvio forma aplamai, ir veiksmažodžių su priešdėliu *pa-* bei sangrąžos dalyte *si* yra.

Komitatyvinio veiksmo reikšmę įgyja:

a) veiksmažodžiai, reiškiantieji konkretų fizinį veiksmą: Vyras dainuodavo armonika *pasigrodamas* (LKZ, III), *Pasispardydamas* nulėkiau su draugais (paupin) ir radau galvijus besiganančius savose lankose... (Bil., 135), Eik *pasiramsčiuodamas*... (Vaižg., 88), ...ta porelė ėjo *pasišokėdama*, matyt, burną buvo metę, nes abudu kaip bijūnai raudonavo (Lazd. P., I, 204) ir kt.;

b) veiksmažodžiai, reiškiantieji abstraktų veiksmą: Darbininkų klasė *pasiaukodama* kuria (Dovyd., 353), Raižė, raižė, *pasikeikdamas* kojomis spardė (LKZ, r.), Taip dūmodamas ir *pasikosėdamas* (Juzas) traukė ratus prie klando nuplauti... (Žem., I, 197), Valgykite, sveteliai, *pasisaikestami* (DLKŽ) ir kt.;

c) veiksmažodžiai, reiškiantieji kalbėjimą: *Pasiklausdamas* kelio nuvažiuosi tenai (LKZ, r.), Senutis ir Jonelis *pasišnekėdami* renka skiedras... (Žem., I, 199), Moteriškoji taku į pakalnę pasileido tekina, *pasišukėdama* kaip kurapka rietėjo pakalniuo (Žem., I, 189) ir kt.;

d) ir labai retai — judėjimo veiksmažodžiai, pvz.: *Pasibėgėdamas* vis skaldė jam ausis (LKZ, I).

Atsižvelgiant į aukščiau minėtą aplinkybę, t. y. dėl to, kad komitatyvinė priešdėlio *pa-* reikšmė yra glaudžiai susijusi su veiksmažodžio pusdalyvio forma (ir, gal būt, iš dalies priklauso nuo jos), galima sakyti, kad ji nėra būdinga pačiam priešdėliui dabartinėje lietuvių kalboje.

Tokie veiksmažodžiai yra eigos veikslas.

Kai kurie veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* neįeina į aukščiau minėtas veiksmažodžių grupes, išskirtas pagal to priešdėlio leksines reikšmes: priešdėlis šiais atvejais pakeičia veiksmažodžių reikšmę individualiai. Dėl to jų reikšmė negali būti gramatiškai apibendrinta, o veiksmažodžiai nepriklauso jokiai grupei. Daugelis tokių veiksmažodžių dabartinėje lietuvių kalboje traktuojami kaip neišvestiniai (nederivaciniai): priešdėlis *pa-* juose beveik nejaučiamas. Semantinis ryšys tarp paprasto veiksmažodžio ir priešdėlėto šiuo atveju lyg ir nutrūksta, nes priešdėlis pakeičia jo reikšmę iš pagrindų. Įvyksta vadinamasis kamienu supaprastėjimas arba priešdėlio leksikalizacija. Pvz.: — Tetulėli, ar *padėsi* man plunksnas plėšyti? (Žem., I, 21), Kad rankas turėtų, vagį *pagautų* (tautosaka), — Eglė siunčia ruonį — ką *patars* jinai (S. N., I, 272), *Patirs*, būdavo, kad aš parvažiauvau, ir ateina šventadienį... (Bil., 70), Kas jum *pavaduos* motulę, kas jum *pavaduos* ją? (S. N., I, 165), Šok į valtį — tegu neš, — jei gyventi *pavargai*... (S. N., I, 84), Aš atlikau man *pavestą* darbą; dabar jums jį *pavedu*... (Lazd. P., I, 301) ir pan. (plg. veiksmažodžių dėti, gauti, tarti, tirti, vaduoti, vargti, vesti reikšmes).

Šitie ir panašūs veiksmažodžiai skirtini nuo tokių veiksmažodžių, kurie dabartinėje lietuvių kalboje vartojami tik su įvairiais priešdėliais arba tik su priešdėliu *pa-* (plg. *pa-miršti*, *už-miršti* ir kt.). Kalbėti apie priešdėlio leksikalizaciją tokiu atveju, aišku, negalima. Pvz.: Ar tau *nepakysi* toks sunkus vaikas nešioti? (LKŽ, r.), *Pasigirdo* aiškūs ir griežti vyriški balsai (Simon., 143), Linksmoje kompanijoje jie pirmieji mokėjo skaudžiai *pa-juokti* savo dėdę (Vaižg., 66), *Pakluskit* mums, kalnai aukščiausai (Miež., 172), Jūra *pasakojo*, guodės — pasakos tos klaikios (S. N., I, 167), — Gal Cičinsko *nepažįsti*? (Mair., I, 178) ir kt.

Anksčiau nagrinėtų veiksmažodžių su priešdėliu *pa-* reikšmė yra laisva, nominatyvinė, t. y. ji nepriklauso nuo kitų žodžių ar žodžių junginių (prieveiksmiai arba net žodžių junginiai, pvz., „nedaug“, „keletą metų“ ir kt., tik patikslina tą ar kitą priešdėlio reikšmę). Tačiau kai kurių priešdėlėtų veiksmažodžių (kaip ir kitų kalbos dalių) leksinė reikšmė paaiškėja tik kontekste, t. y. ji yra nelaisva, sąlygojama kitų žodžių, priklausanti nuo jų²⁴.

Apibūdintą leksinę reikšmę turi ir kai kurie veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-*. Todėl bent trumpai reikia paanalizuoti ir šiuos atvejus.

1) Kartais veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* įeina į frazeologinius junginius kaip vienas iš šio junginio komponentų. Realioji jų reikšmė lyg ir išnyksta, įsijungdama į bendrą to žodžių junginio reikšmę (nors kitais vartojimo atvejais, kitame kontekste ji yra laisva, pilnavertė). Pvz.: Vargšas norėjo net sau *galą pasidaryti* (LKŽ, II), Man *padavė į pėdas* (išsigandau), kad tu taip ilgai neparvažiuoji (ten pat), ...mylimasis už tėvynę *galvą ten padėjo* (Mair., I, 66), Asilas *pasikėlė puikybėn* (LKŽ, r.), Šit *kur šuo pakastas* (Dovyd., 685), Petras *koją pakėlęs*, ruošias išeiti (LKŽ, r.). Gyvulys jau *kojas pakratė* (ten pat), *Papūskit į nosį!* Pėrimu dar, mat, bavgins! (Žem., I, 117), ...*pastatęs ausis*, jis klausėsi (Dovyd., 162), Viskas eina, *kaip svieštu patepta* (Vien., V, 94) ir kt.

2) Kai kurių veiksmažodžių su priešdėliu *pa-* leksinė reikšmė yra sąlygojama tam tikros žodžių grupės, t. y. ji paaiškėja tik sąryšyje su keliais, keliolika žodžių. Plg., pavyzdžiui, šių veiksmažodžių vartojimą: Motule, *gėdos* ir jisai (sūnus) *nepadarys* tau (S. N., I, 161), — Kas *padarė* tas *skolas*? (Žem., I, 64), Kiek nūnai *kelio padarei*? (LKŽ, II), Tėvas jį *žmogum padarė* (ten pat), Mane *paėmė miegas* (LKŽ, III), *Paėmė rūpestėlis*, kad atjoja bernužėlis (ten pat), Pamotę *paėmė pavydas* (ten pat), *Pasikorė ant to mokslo* ir *pasikorė* (LKŽ, r.), Visą laiką tik *ant kortų pasikoręs* (ten pat), *Pasikarsim* kaimynams *ant liežuvio* (ten pat), *Gandus paleisti* (DLKŽ), *Balsą paleisti* (ten pat), *Panarinti galvą, akis* (ten pat), Briedžiai, aštriuosius *ragus panarinę*, puolė durtuvais grandinę (K. Bink., 265) ir pan.

²⁴ В. В. Виноградов. Основные лексические значения слов. «Вопросы языкознания», 1953, № 5.

Tokiu būdu, panagrinėjus veiksmažodžius su priešdėliu *pa-*, galima konstatuoti, kad šis priešdėlis drauge su kitais užima svarbią vietą veiksmažodžių daryboje.

Kaip matėme, beveik visi veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* turi tik vieno veiksmo reikšmę, dažniausiai įvykio. Ši aplinkybė leidžia padaryti kai kurias pataisas lietuvių kalbos veiksmažodžių veiksmo problemoje.

Kaip žinome, lietuvių kalbos gramatikose veiksmažodžių veiksmas nustatomas pagal priešdėlį, t. y. remiantis formaliąja žodžio puse. Tokiu būdu, neskaitant kai kurių išimčių, visi veiksmažodžiai su priešdėliais priskiriami įvykio veiksmui, o visi be priešdėlių — eigos veiksmui²⁵. Toks veiksmažodžių veiksmo klausimo suprastintas sprendimas toli gražu nėra teisingas²⁶. Tai įtikinamai parodo vien tik veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-*: kai kurie iš jų (pavyzdžiui, su reikšme sugebėti atlikti tą ar kitą veiksmą) yra tik eigos veiksmo.

Teisingiau ir įtikinamiau lietuvių kalbos veiksmažodžių veiksmo klausimą sprendė rusų lingvistas G. Uljanovas. Jo nuomone, priešdėlėtieji veiksmažodžiai, kuriems priešdėlis suteikia naują reikšmę, yra dviveiksliai, t. y. gali būti ir eigos, ir įvykio veiksmo²⁷. Šį G. Uljanovo teiginį galima patikslinti, remiantis veiksmažodžių su priešdėliu *pa-* analizės išvadomis. Dalis priešdėlėtų veiksmažodžių, kur priešdėlis turi leksinę reikšmę, gali turėti arba tik įvykio, arba tik eigos veiksmo reikšmę. Kiti tokie veiksmažodžiai, iš tiesų, gali būti vartojami su abiejų veiksmų reikšmėmis. Nesant kitų formalių veiksmo požymių, didelę reikšmę veiksmui nustatyti turi priešdėlėtų veiksmažodžių pavartojimas įvairiuose laikuose.

II

Jeigu leksinės veiksmažodžių priešdėlių reikšmės, t. y. jų žodžių darybos funkcija, lietuvių kalboje yra daugiau ar mažiau išnagrinėtos, tai to negalima pasakyti apie gramatinę jų funkciją. Tie atvejai, kada priešdėliai pakeičia tik veiksmažodžio veiksmą, nesuteikdami jam jokios naujos leksinės reikšmės, iki šiol beveik nebuvo nagrinėjami. Todėl, neturint atitinkamų duomenų, sunku pasakyti, ar visi lietuvių kalbos veiksmažodžių priešdėliai gali atlikti tik gramatinę (veiksmo) funkciją, tačiau dalis jų šią funkciją be abejo, atlieka.

Nors priešdėlis *pa-* lingvistinėje literatūroje dažniausiai buvo ir yra traktuojamas kaip beveik gramatinis, t. y. turintis tik veiksmo reikšmę, tačiau priežastys, dėl kurių jis netenka savo leksinių reikšmių, neišaiškintos.

G. Uljanovas, kalbėdamas apie bendras priešdėlių vartimo formalias (veiksmo) prefiksais priežastis baltų-slavų kalbose (pagal Uljanovą — lietuvių-slavų), ypatingą dėmesį atkreipė į priešdėlį *pā-*. Jo nuomone, veiksmo

²⁵ *Rygiškių Jono* Lietuvių kalbos gramatika, Kaunas-Vilnius, 1922, 120 psl.; *J. Žiugžda*. Lietuvių kalbos gramatika, I d., 125—126 psl.

²⁶ T. Buchienė ir V. Ambrasas. Lietuvių kalbos veiksmažodžių veiksmo klausimu. „Tarybinis mokytojas“, 1955, Nr. 44; E. Galnaitytė. Keletas pastabų lietuvių kalbos veiksmažodžių veiksmo klausimu. „Tarybinis mokytojas“, 1957, Nr. 6.

²⁷ Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 29—30.

mažodžiai su šiuo priešdėliu jau tada (t. y. lietuvių-slavų periode) pradėjo žymėti „bendrą“ veiksmo trumpumą (neilgumą). Atitinkamas prielinksnis *po* įgijo tokį savo reikšmės ribotumą, kad negalėjo padaryti įtakos veiksmažodžių su priešdėliu *pā*- veikslų reikšmei, t. y. „negalėjo tą reikšmę apibūdinti tik kaip ingresyvinę, sumarinę, perfektyvinę ar rezultatinę“²⁸. Kitais žodžiais tariant, priešdėlio *pa*- leksinės reikšmės nebuvo palaikomos atitinkamo prielinksnio reikšmių.

Reikia pažymėti dar viena svarbi, G. Uljanovo nurodytoji aplinkybė šiuo klausimu, būtent, kad formaliais (veikslo) prefiksais galėjo tapti tik tie priešdėliai, kurie „apibūdino vidinę veiksmažodžio veiksmo kryptį“²⁹, t. y. tie, kurie charakterizavo veiksmą kiekio ir laiko atžvilgiais.

Leksinių priešdėlio *pa*- reikšmių susilpnėjimo ir išnykimo procesą akad. J. Endzelynas jungia su atitinkamo prielinksnio *po* reikšmių nublankimu. Jo nuomone, pavyzdžiui, sakinyje „paslėpjas zem tilta“ veiksmažodį „paslėpjas“ galima išversti rusų kalbos „подпрятался“. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad sąvoką „po“ turi taip pat prielinksnis *zem*, o prielinksnio *pa* reikšmė „po“ beveik išnykusi, priešdėlio *pa*- „po“ reikšmė yra tiek nublankusi, kad „paslėpjas“ galima išversti taip pat veiksmažodžiu „спрятался“, arba, kitais žodžiais tariant, priešdėlis *pa*- čia turi tik įvykio veikslų reikšmę, kaip, pvz., sakinyje „paslėpjas... krūmina“— „спрятался в кусте“³⁰.

Šis akad. Endzelyno teiginys yra ginčytinas. Analizuodamas minėtą atvejį, autorius nenurodo semantinių veiksmažodžių grupių, kurios su priešdėliu *pa*- turi reikšmę „po“. Kiek galima spręsti iš duodamų J. Endzelyno pavyzdžių ir veiksmažodžių su šia reikšme lietuvių kalboje, priešdėlis *pa*- reikšmę „po kuo“ suteikia tik judėjimo veiksmažodžiams ir tiems konkretaus veiksmo veiksmažodžiams, kurių žymimas veiksmas yra susijęs su judėjimo tendencija arba jo galimybe. Tuo tarpu veiksmažodis „paslėpjas“ nepriklauso nė vienai iš aukščiau minėtų semantinių grupių, todėl aišku, kad sakinyje „paslėpjas zem tilta“ jis „po“ reikšmės neturi (jeigu ji ir jaučiama, tai pilnai priklauso nuo žodžių junginio su atitinkamu prielinksniu reikšmės). Vargu ar galima sutikti ir su tuo, kad šiuo atveju priešdėlis *pa*- žymi tik įvykio veikslą. Reikia manyti, kad priešdėlis *pa*- čia nurodo veiksmo užbaigimą, pabaigą, nepriklausomai nuo veiksmo vykimo sąlygų.

Formalus priešdėlis *pa*-, J. Endzelyno nuomone, galėjo išsivystyti ir iš prielinksnio *po*, turinčio graikų *απο*, t. y. nutolimo, reikšmę, kadangi pats prielinksnis šia reikšme jau seniai nevartojamas³¹. Tačiau ši prielaida irgi abejotina. Priešdėlis *pa*- su gramatine įvykio veikslų reikšme galėjo taip pat išsivystyti iš deminutyvinės jo reikšmės. J. Endzelyno nuomone, kai kuriais atvejais galima abejoti, ar priešdėlis turi deminutyvinę (t. y. leksinę) reikšmę, ar yra tik formalus įvykio veikslų išreiškėjas.³² Tačiau

²⁸ Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 310.

²⁹ Г. К. Ульянов. Значения..., ч. 2, стр. 310—311; В. В. Виноградов. Русский язык, М.-Л., 1948, стр. 536.

³⁰ И. Эндзелин. Латышские предлоги, ч. 2, стр. 77. Vietoj prielinksnio *pa* su „po“ reikšme dabartinėje lietuvių kalboje vartojami *apraš* arba *zem* (ten pat, 1 d., 114 psl.).

³¹ И. Эндзелин. Латышские предлоги, ч. 2, стр. 77—78.

³² Ten pat, 78 psl.

vargu ar patvirtina šį teiginį autoriaus duodami pavyzdžiai: *paaduši* — „пообедав“, kad *pašuva*... kurpes — „шила башмаки“, *pasakit*; liet. k.: *pasakyti, pagirdyti* ir kt.³³, nes šie priešdėliu veiksmažodžiai neturi nepilnai atliekamo veiksmo reikšmės. Atrodo, kad, sprendžiant šį klausimą, galima suabejoti tik tuo, ar priešdėlis *pa-* čia nurodo veiksmo pabaigą, ar tik įvykio veikslą. Jeigu ir galima kalbėti apie sunkumus nustatant deminutyvinę ar veiksmo reikšmę turi priešdėlis *pa-*, tai tik tais atvejais, kada jis eina su negaliniuotiniais, padarytais iš būdvardžių, veiksmažodžiais, reiškiančiais daikto būvį (plg. *pabalti, pamėlynuoti* — *pasidaryti baltu, mėlynu*, ar tik truputį *baltesniu, mėlynesniu*).

Taigi, atrodo, kad formalios priešdėlio *pa-* reikšmės atsiradimo priežastis negalima sieti tik su tomis ar kitomis prielinksnio *po* ar to paties priešdėlio leksinėmis reikšmėmis, neatsižvelgiant į veiksmažodžių sémantiką. Reikia manyti, kad priešdėlio *pa-* leksinių reikšmių susilpnėjimo ir išnykimo procesas vyko glaudžiamame to priešdėlio leksinių reikšmių (ypač tų, kurios nesusijusios su vietos sąvoka) sąryšyje su veiksmažodžių kamienų prasmėmis.

Galimas dalykas, kad priešdėlio *pa-* gramatiškėjimo procesui nemažą įtaką turėjo ir beveik formalus atitinkamo prielinksnio vartojimas. Pavyzdžiui: Sviestą *po užraktu* (užrakintą) laikom dabar (LKŽ, k.), Taip atsitiko *po mano akių* (t. y. man matant — ten pat) ir kt., kur prielinksnis *po* neturi jokios konkrečios reikšmės. Šie ir panašūs žodžių junginiai lengvai gali būti pakeičiami kitais žodžiais arba posakiais. Kaip formalus linksnio „prefiksas“ prielinksnis *po* sutinkamas ir kai kuriuose frazeologiniuose junginiuose, pvz.: vyras *po ūsu*; kalba *po manim*; giminė *po pačiai*; eik *po velnių* ir kt. (DLKŽ).

Atvejai, kada priešdėlis *pa-* dabartinėje lietuvių kalboje atlieka tik gramatinę (veikslo) funkciją, atsižvelgiant į veiksmažodžių kamienus, gali būti skirstomi į dvi grupes.

1. Gramatinę įvykio veiksmo reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia įvairių sémantinių grupių nedarybiniais (pirminiais) veiksmažodžiams, kurių žymimas veiksmas gali greitai pasibaigti ir nėra susijęs su vietos bei laiko sąvoka. Čia priešdėlis nė kiek nepakeičia pagrindinės veiksmažodžio prasmės, o žymi tik veiksmo ar proceso nutrūkimą, jo baigimą. Tai:

a) kai kurie veiksmažodžiai, reiškiantieji konkretų fizinį veiksmą: *Pabučiuok* dėdei ranką (LKŽ, I). Savo meilę našlaitę — tokią skaisčią, kaip jūs, aš *palaidoti* noriu jūsų bokšte baltam (S. N., I, 24), Tai *paragaukit* mūsų švino! (S. N., I, 226), O kas našlaitėlei kelią *parodys*... (S. N., I, 116), — Dėk, boba, mums sviesto ant kiaušinių, kad *nepaspringtume*... (Vaižg., 86). Mūs mokytoją lyg *pavogę* žandarai išvežė tada (S. N., I, 185) ir pan.;

b) abstraktaus veiksmo veiksmažodžiai: *Padėkojo* kiškis geniu... (K. Bor., 41), Kur skubi, *paklydęs* laive? *Nepalik* manęs! (S. N., I, 97), Koks dvarponis *pasipiršo* tau šiandien? (Simon., 26), Ragana kuone *pasiuoto* — neišbėgsi nuo deguto... (S. N., I, 297), Nabagas vis tiki, kad jį

³³ И. Эндзелин. Латвийские предлоги, ч. 2, стр. 78.

pavadins į dirbtuvę nors sykį (Jan., 30), Nesek sau rožės prie kasų: ji jauną širdį *pavilios*... (Mair., I, 18) ir pan.;

c) veiksmožodžiai, reiškiantieji daikto būvį: *Pasibaigė* šalta žiema... (K. Bor., 34), *Pagijo* kūnas, bet ne dvasia (Bil., 201), Atjos šiaurys, obelys *pagels* (S. N., I, 149), Jurkus *paniuro* (Dovyd., 213), Te akmeniu duona *pavirs* ir dienos — bežvaigždėm naktim... (S. N., I, 189), Naujoje kameroje aš ne tik *pasveikau*, bet ir sustiprinau nervus (Vien., I, 116) ir pan.;

d) veiksmožodžiai, reiškiantieji regėjimą: Ir verkiau aš, *pamačius*, kaip žūva jaunystė, kaip vysta žiedai (S. N., I, 65), Jis *pastebėjo* Jurkų... (Dovyd., 14), *Pažiūrėk* tik į vakarus! (Mair., I, 138), Kur *pažvelgsi*, visur balta (Jan., 77);

e) veiksmožodžiai, reiškiantieji kalbėjimą: Kiek sužeistų esi surinkus, *paklaus* tave tėvynė (S. N., I, 151), Kur aš eisiu — *pasakyk?* (S. N., I, 128), *Pareikšti* savo pageidavimus (DLKŽ).

2. Gana dažnai įvykio veikslo reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia ir išves-tiniams veiksmožodžiams. Visų pirma, reikia pažymėti negaliniuotinius veiksmožodžius, padarytus iš būdvardžių kamienų. Tokie veiksmožodžiai žymi ilgai trunkantį, be pasikartojimų vykstantį procesą, kuris, tačiau, gali baigtis. Šio proceso eigoje daiktas (objektas) gali pasidaryti koku nors, priklausomai nuo būdvardinio veiksmožodžio reikšmės. Priešdėlis *pa-* šią galimybę paverčia realiu dalyku, t. y. žymi įvykio veikslą. Pavyzdžiui: Ginčas *paastrėjo* (DLKŽ), ...Pikčiurnienės ūkis *padidėjo* daugiau kaip dvi-gubai (Simon., 76), Suarsim nesantaikos ežias — šiurkštus Usnynės veidas *pagražės* (Tilv., 219), Akys aptemo, veidas *pajuodavo* (Bil., 197), „Man nēr namų!“ — murma *pamėlynavę* senio lūpos... (Bil., 24), Juozo veidas *paraudonavo* (Lazd. P., I, 243) ir pan. Labai retai įvykio veikslo reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia galiniuotiniams tos pačios darybos veiksmožodžiams. pvz., Arbatą *pasaldinti* (DLKŽ) ir kt.

Įvykio veikslo reikšmę priešdėlis *pa-* suteikia taip pat kai kuriems daiktavardiniam veiksmožodžiams. Pvz.: Kad leistų, aš už tave *pabalsuočiau* (LKŽ, I), ...skubėjo kuo greičiausiai ją *pakrikštyti*... (Simon., 11), Audringais metais gimė mūsų kovų *paženklinta* karta... (Miež., 43), — Ar tu nēmatei, kaip senoji Pikčiurnienė į tave *pažvairakiavo?* (Simon., 216) ir kt.

Tokiu būdu, formali, gramatinė priešdėlio *pa-* funkcija dabartinėje lietuvių kalboje, kaip matome, yra gana ribota, t. y. priklausanči tiek nuo leksinės veiksmožodžių reikšmės, tiek ir nuo morfologinės veiksmožodžių struktūros. Atsižvelgiant į šią aplinkybę, o taip pat į šio priešdėlio leksinių reikšmių įvairumą ir veiksmožodžių su tomis reikšmėmis produktyvumą dabartinėje lietuvių kalboje, aišku, negalima sutikti su aukščiau minėta pažiūra, jog priešdėlis *pa-* dažniausiai atlieka gramatinę funkciją, t. y. vartojamas įvykio veikslo veiksmožodžiams pasidaryti. Dominuojanti šio priešdėlio funkcija yra leksinė, žodžių darybos funkcija.

Panašiai pažiūrai susidaryti, galimas dalykas, nemažą įtaką turėjo ir lyginamasis kalbų tyrinėjimo metodas. Jeigu pažvelgsime į lietuvių kalbos priešdėlėtų veiksmožodžių ir veiksmožodžių priešdėlių funkcijų tyrinėjimo istoriją, tai pamatysime, kad pačios pirmosios lietuvių kalbos gramatikos (Kleino, Ruigio, Milkaus) atspindi tik darybinę priešdėlių funkciją. Pradedant XIX a., šis klausimas sprendžiamas, lyginant su slavų kalbomis (istorinės lyginamosios kalbotyros pradininkas A. Šleicheris ir kt.). Tik šiame periode giliau išryškinamos dvi veiksmožodžių priešdėlių funkcijos lietuvių kalboje: žodžių darybos (realiosios, leksinės priešdėlių reikšmės) ir gramatinė (formali, veiksmo reikšmė). Tokiu būdu, lyginamasis-gretinamasis metodas suvaidino svarbų vaidmenį teisingai sprendžiant šį klausimą.

Tačiau nereikia pamiršti, kad teisinga pažiūra į veiksmožodžių priešdėlių funkcijas, o taip pat veiksmo klausimą rusų kalbotyroje vystėsi klaidžiojimų ir ieškojimų keliu. Tai galima pasakyti ir priešdėlio *po-* rusų kalboje klausimu: kol veiksmo problema nebuvo teisingai išspręsta, dalis jo leksinių reikšmių buvo traktuojama kaip veiksmo reikšmės. Iš čia ir išplaukė išvada, kad jis dažniausiai atlieka tik veiksmo, gramatinę funkciją. Kai kurios ne visai teisingos pažiūros ir teiginiai buvo pritaikomi ir panašioms lietuvių kalbos reiškinėms, iš kurių lituanistika dar iki šiol nėra visiškai išsilaiviusi. Pavyzdžiui, veiksmo klausimo sprendimas šių dienų rusų kalbotyroje daug kuo skiriasi nuo G. Uljanovo ir kt. pažiūrų. Tačiau lietuvių kalbos gramatikose iki šiol kai kurios leksinės priešdėlių reikšmės maišomos su veiksmo reikšmėmis, t. y. jos traktuojamos kaip įvairūs įvykio veiksmo reikšmės atspalviai arba to veiksmo „skirtumai“ (plg. pabaigos, pradžios, mažybės ir kt. veiksmų veiksmožodžius)³⁴. Veiksmožodžių veiksmų reikšmės yra abstraktesnės negu šios konkrečios reikšmės, pavyzdžiui, veiksmo pradžios reikšmė. Veiksmais pažymime vieno ir to paties veiksmo du aspektus, t. y. besitęsiantį, vykstantį (eigos v.) ir ribotą, atliktą (įvykio v.) veiksmą. Veiksmožodžiai su veiksmo pradžios reikšme, pvz.: *prakalbėti, pažysti, surikti, uždainuoti* ir kt., yra įvykio veiksmo, o „pradžios veiksmo“ iš viso nėra. Veiksmo pradžios reikšmė yra ne gramatinė, o priešdėlių *pra-*, *su-*, *uz-*, *pa-* leksinė reikšmė. Kodėl, pavyzdžiui, pradžios veiksmo nereiškia veiksmožodžiai su priešdėliais *iš-*, *į-* ir kt. (plg. *įkalbėti, iškalbėti* ir pan.), kai tuo tarpu jie visi yra įvykio veiksmo.

Teisingas ir išsamus veiksmožodžių su visais priešdėliais dabartinėje lietuvių kalboje išnagrinėjimas įgalintų padaryti tikslesnes, labiau pagrįstas išvadas apie veiksmožodžių veiksmus lietuvių kalboje. Antra vertus, suprantant veiksmo reikšmę kaip gramatinę, abstrakčią reikšmę, nepriklausančią nuo konkrečių veiksmožodžių arba priešdėlių reikšmių, leksinės priešdėlių reikšmės gerokai praturtėtų, kaip tai rodo veiksmožodžių su priešdėliu *pa-* nagrinėjimas.

³⁴ J. Žiugžda. Lietuvių kalbos gramatika. 1 d., 125—126 psl.

SUTRUMPINIMAI

- Bil.** --- J. Biliūnas. Raštai, Valst. grož. lit. leid., 1947.
K. Bink. --- Kazys Binkis. Rinktinė, Valst. grož. lit. leid., V., 1955.
K. Bor. --- K. Boruta. Dangus griūva, V., 1955.
P. Cv. --- P. Cvirka. Žemė maitintoja, Valst. grož. lit. leid., 1951.
DLKŽ --- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, V., 1954.
Dovyd. --- Jonas Dovydaitis. Dideli įvykiai Naujamiestyje, V., 1953.
Jan. --- J. Janonis. Rinktinė, Valst. grož. lit. leid., 1947.
Lazd. P. --- Lazdynų Peleda. Raštai, 1 t., Valst. grož. lit. leid., 1954.
L. d. --- liaudies daina.
L. G. --- Liudas Gira. Rinktinė poezija, Valst. grož. lit. leid., 1945.
LKŽ --- Lietuvių kalbos žodynas, 1, 2, 3, 4 t.
LKŽ, k. --- Lietuvių kalbos žodynas, kartoteka.
LKŽ, r. --- Lietuvių kalbos žodynas, rankraštis.
Mair. --- Maironis. Raštai, šeštoji laida, 1 t. Lyrika, K., 1927.
Miež. --- E. Miežclaitis. Pakilusi žemė, V., 1957.
M.-P. --- V. Mykolaitis-Putinas. Altorių šešėly, V., 1954.
S. N. --- Salomėja Nėris. Poezija, 1 t., Valst. grož. lit. leid., K., 1946.
Simon. --- I. Simonaitytė. Pikčiurnienė, V., 1955.
Tilv. --- Teofilis Tilvytis. Rinktinė, Valst. grož. lit. leid., 1950.
Vaič. --- Pr. Vaičaitis. Eilės, 1903.
Vaižg. --- Vaižgantas. Dėdės ir dėdienės, Valst. grož. lit. leid., 1945.
Vien. --- A. Vienuolis. Raštai (septyniuose tomuose), 1, 5 t., Valst. grož. lit. leid.
Žem. --- Žemaitė. Raštai, 1. 4 t., Valst. grož. lit. leid., 1948.

ГЛАГОЛЫ С ПРИСТАВКОЙ *ra-* В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

Э. Галнайтите

Резюме

Приставка *ra-*, как и остальные глагольные приставки балтийских и славянских языков, выполняет две различные функции — словообразовательную (реальные значения приставок) и чисто грамматическую (видовое значение).

В лингвистической литературе существует издавна сложившееся мнение, что приставка *ra-* в литовском языке чаще всего выполняет чисто грамматическую функцию и только в редких случаях изменяет реальное значение глагола (Г. К. Ульянов, А. Шлейхер, Фр. Куршат, Х. Станг и др.). Однако анализ сравнительно всех глаголов с данной приставкой в современном литовском языке показывает несостоятельность этого мнения: приставка *ra-* чаще всего выполняет словообразовательную функцию, т. е. имеет целый ряд лексических, реальных значений (некоторые из них указаны акад. И. Эндзелиным).

При анализе лексических значений приставки *ra-* (1 часть статьи) глаголы делятся на семантические группы, например: глаголы движения, конкретного и абстрактного действия, состояния, речи и т. д. Установлено, что те или другие лексические значения приставки реализуются при соединении её с определенными семантическими группами глаголов. Например, значение соответствующего предлога *po* — «под» получают глаголы движения (*palįsti* — подлезть) и те глаголы конкретного действия, в семантике которых заключается тенденция движения (*raikišti* — подсунуть).

Исследование глаголов с приставкой *ra-* показывает, что в современном литовском языке данная приставка имеет следующие лексические значения: 1) значение соответствующего предлога *po* — «под»; 2) приставка *ra-* указывает на то, что действие совершается под чем-либо, снизу; 3) детерминативное значение; 4) деминутивное значение; 5) приставка указывает на полноту, достаточность проявления действия; 6) приставка указывает на преувеличение или преуменьшение чего-либо; 7) значение начала действия; 8) указывает на законченность действия;

9) указывает на способность воспроизвести то или другое действие; 10) указывает на длительное и прерывистое действие, повторяющееся время от времени; 11) комитативное значение. Первые два из указанных значений являются локальными, остальные — количественно-временными значениями приставки.

Большинство этих приставочных глаголов является одновидовыми глаголами совершенного вида; некоторые же имеют значение только несовершенного вида (например, глаголы с 9, 10 и 11 значениями). Это позволяет внести некоторые поправки в проблему вида глагола литовского языка: часть приставочных глаголов, где приставка имеет реальное значение, может быть либо только совершенного, либо только несовершенного вида.

Во второй части статьи рассматриваются причины грамматикализации приставки *pa-*, а также те случаи, когда приставка выступает с чисто видовым значением. При анализе этого учитывается не только семантические группы глаголов, но и морфологическая структура основ.

На основе анализа глаголов с приставкой *pa-* в современном литовском языке делается вывод, что доминирующей функцией данной приставки является словообразовательная. Грамматическая же функция приставки ограничена как со стороны семантики, так и со стороны морфологической структуры глаголов.